

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВУ СТВОРЕННЯ НА ПРИКЛАДІ БУТТЯ 1:1-3 У КОНТЕКСТІ СТАРОДАВНЬОГО БЛИЗЬКОГО СХОДУ*

THE LEXICAL SYNTACTIC FEATURES OF THE CREATION NARRATIVE OF GENESIS 1:1-3 IN THE CONTEXT OF THE ANCIENT NEAR EAST

Добридень Надія, магістр богослов'я,
Національний педагогічний універ-
ситет ім. М. П. Драгоманова (Київ,
Україна)

Dobrydnik Nadia, Master of Theo-
logy, National Pedagogical Drago-
manov University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-0050-9718
nadia.dobrudnik@gmail.com

"Богословские размышления" № 24, 2020: 39-58

DOI: 10.29357/2521-179X.2020.24.3

Анотація. У даній статті здійснений аналіз кількох лексико-синтаксичних особливостей наративу створення світу на прикладі перших віршів книги Буття з акцентом на літературних пам'ятках стародавнього Близького Сходу, оскільки біблійна оповідь має багато спільних рис із близькосхідними текстами. Також зроблений розбір тексту з граматичної точки зору, з детальним вивченням мовних засобів (фонетичних, лексичних, граматичних, словотворчих), адже багато біблійних понять можна пояснити тільки

Annotation. This article examines several lexical-syntactic features of the narrative of the creation of the world, as exemplified in the first verses of Genesis. The emphasis is placed on the literary monuments of the ancient Near East, since it is impossible to dismiss the fact that the biblical narrative has many features in common with contemporary texts. The text will also be considered from a grammatical point of view, with detailed consideration of linguistic means (phonetic, lexical, grammatical, word-forming). Since many concepts can only be

* Стаття поступила в редакцію 16.02.2020; утверджена в печать 11.04.2020.

за допомогою близькосхідного контексту, традиції вживання термінів та реконструкції з інших семітських мов. Це, зі свого боку, дозволяє краще зрозуміти біблійну літературу.

Ключові слова: книга Буття, нарратив створення світу, література стародавнього Близького Сходу, Танах, синтаксис.

explained by the ancient Near Eastern context, the tradition of using terms and reconstruction from other Semitic languages. This, in turn, makes it easier to understand biblical literature.

Keywords: Genesis, creation narrative, ancient Near East literature, Tanah, syntax.

Вступ

“Чого немає в мові, немає у свідомості”¹

Виняткове місце і роль Танаха для єврейського народу зумовлено тим, що він був основним консолідуючим фактором, показником національної самоідентичності, оскільки замінював собою втрачені територію, державність, мову і культуру. І хоча Танах був створений для євреїв, все ж біблійний автор говорить на конкретній мові, відображаючи культурні реалії того часу.²

З початком XIX ст., у світлі нових відкриттів близькосхідної культури і історії, посилювався інтерес до священних текстів. Повернення до Танаху, перш за все, означає ознайомлення та пізнання тексту, і на даному етапі виникає велика кількість перешкод. Серед яких, по-перше, давньоєврейська мова, яка не належить до групи широко відомих мов. А без знань граматики, лексики і синтаксису біблійного івриту і суміжних йому мов не можна точно зрозуміти прочитане, тим більше – інтерпретувати. І друга проблема – схожість оповідань Танаху з історіями, які зустрічаються в інших стародавніх текстах близькосхідних цивілізацій. Текстологам і бібліїстам це надало безліч нових можливостей, так як дешифровані тексти клинопису дозволяли розглядати Біблію в ширшому лінгвістичному та історико-культурному контекстах.

Однак, з іншого боку, запозичення на ідейному, сюжетному і лексичному рівні між біблійним текстом і шумеро-аккадськими, вавилонськими джерелами з часу їх відкриття часто використовуються як аргументи спростування авторитету Святого Письма. Незважаючи на це, дослідження біблійного тексту в контексті стародавнього Близького Сходу є перспективним і результативним для інтерпретації Біблії. Оскільки будь-яка література тієї епохи представляє ідеї близькосхідних авторів, показує контекст вживання тих чи інших термінів, дозволяє правильно розкрити зміст біблійної літератури.³

У цій роботі зроблений акцент на текстах і мовах месопотамського ареалу. Тому що, по-перше, багато дослідників вважають, що саме оповідання з Месопотамії є джерелом біблійного матеріалу в Бутті (1-2). Біблійні історії, згідно з їх теорією, є адаптацією тогочасних міфів із відповідними редакторськими виправленнями

¹ А. Милитарёв, *Воплощенный миф* (Москва: Наталис, 2003), 52.

² Й. Вейнберг, *Введение в Танах. Ч. I. Пространство и время Танаха. Ч. II. Пятикнижие – через испытание к свершению*. (Москва: Мосты культуры, 2002).

³ В.В. Акимов, *“Ветхий Завет в контексте литератур древнего Ближнего Востока”* (Скрижали, 2014).

і ремарками. По-друге, ареал проживання юдеїв і творців цих творів однаковий. Один із доказів цього явища надає сама Біблія, описуючи як Авраам, покинувши рідний Ур, згодом оселився в Ханаані. Більш вірогідно, що він виховувався на розповідях того середовища, в якому виростав. Знання цих міфів і легенд допоможе краще зрозуміти той світ, з якого Бог покликав Авраама⁴. Адже зміни були радикальними: не лише географічними, але й богословсько-філософськими.

Текстуальні питання є одними з важливих факторів при обговоренні перших розділів книги Буття. При цьому важливо досліджувати лексико-синтаксичні особливості нарративу створення з акцентом на близькосхідну традицію вживання термінів. У запропонованій статті буде розглянуто наступні проблемні моменти:

1. Синтаксична: перший вірш в залежності від значення слова *bərēʾšit* можна читати як самостійне висловлювання, так і як залежну частину речення;
2. Словотвірна: утворення і узгодження з присудком слова *ʾēlōhîm*;
3. Етимологічна: пояснення терміну *bārāʾ*;
4. Сюжетна: перший вірш вказує, що “на початку сотворив Бог небо і землю”, а з подальшої розповіді видно, що “небо” створено на другий день, а “земля” на третій.
5. Лексична: слова *ʾəhôm* (Бут. 1:2) – “безодня” і *ʾtôhû wābôhû* (Бут. 1:2) – “пуста та порожня” з 1895 р. стали предметом суперечок після того як німецький учений Г. Гункель заявив, що вони мають в собі залишки вавилонської міфології.⁵

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Синтаксична проблема

1. <i>bərēʾšit bārāʾ ʾēlōhîm ʾet haššāmāyim wəʾet hāʾāreš</i>	1. На початку Бог створив Небо та землю.
2. <i>wəhāʾāreš hāyṭāh ʾtôhû wābôhû wəhōšek ʿal-pənê ʾəhôm wərûʾh ʾēlōhîm mərəhēpet ʿal-pənê hammāyim</i>	2. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.
3. <i>wayyôʾmer ʾēlōhîm yəhî ʾôr wayəhî-ʾôr</i>	3. І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло. (Бут. 1:1-3)

Простота цього традиційного перекладу приховує складні і затяжні дебати про правильну інтерпретацію перших трьох віршів. Серед дослідників є кілька варіантів розуміння синтаксису даного тексту:⁶

⁴ Р. Светлова, *Книга о сотворении Мира* (Санкт-Петербург: Пальмира, 2008), 88.

⁵ H. Gunkel, *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit: eine religionsgeschichtliche Untersuchung über Gen 1 und Ap Joh 12* (Book on Demand Ltd., 2014), 109–12.

⁶ G.J. Wenham et al., *Genesis 1 – 15*, Word Biblical Commentary, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1 (Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987), 49–50.

1. “На початку, коли Бог створив ..., земля була пуста ...”.

Бут. 1:1 – можна читати як протазіс, чий аподозіс з’являється в Бут. 1:2 (як визнає Хьюго Гроцій, Ібн-Езра та ін.).

2. “На початку, коли Бог створив ... Бог сказав...”.

Перше речення можна читати як протазіс, чий аподозіс з’являється в 3-му вірші (як підтримують Вільям Олбрайт, Е.А. Спейзер, Наум Сарна, Раші). Це тлумачення починається з зауваження, що перше слово *bəṯšît* (буквально “на початку”) не має означеного артикля. Таким чином, це можна сприйняти як *Status constructus*, і перекласти як: “На початку створення Богом неба і землі”.

3. Перший вірш – частина, яка узагальнює всі події, описані в 2-31 віршах. Це заголовок розділу в цілому і його можна читати як: “На початку Бог був творцем неба і землі.” А пояснення хто такий і чому саме Бог “творець неба і землі” подається у наступних віршах.

4. Перший вірш – головне речення, у якому описано перший акт творіння. Тексти Бут. 1:2-3 описують наступні етапи творчої діяльності Бога. Такий переклад можна знайти в NIV (New International Version)

“1 In the beginning God created the heavens and the earth. 2 Now the earth was formless and empty, darkness was over the surface of the deep, and the Spirit of God was hovering over the waters. 3 And God said, “Let there be light,” and there was light.”

Деякі переклади, враховуючи розмаїття тлумачень, подають кілька варіантів на розсуд читачеві⁷. І справді, як вказує Герхард фон Рад в одному з коментарів, з синтаксичної точки зору, прийменникову конструкцію *bəṯšît* (Бут. 1:1) можна перекладати і як “на початку”, і як “коли”, однак не з богословської.⁸ Ці чотири варіанти перекладу відображають різне богословське значення, оскільки усі, крім останнього, припускають існування хаотичної передіснуючої матерії до початку творіння. Тому варто розглянути аргументи таких трактувань більш детально.

Для початку звернімо увагу на перше слово, яке служить назвою книги – *bəṯšît*.⁹ Такий спосіб називати роботу за першими словами – це переважаючий в близькосхідній традиції метод, який древні ізраїльтяни запозичили і активно використовували. Наприклад, у давньовавилонському епосі “Енума Еліш” (“Коли зверху...”) використовується такий же принцип.¹⁰

Частина труднощів полягає в тому, що іменник *ṯšît* можна інтерпретувати по-різному:

1) *ṯšît* – це граматично і семантично невизначений іменник в *Status constructus*, що використовується для позначення підрядного речення часу щодо головної події.

⁷ B.L. Bandstra, *Genesis 1-11: A Handbook on the Hebrew Text*, Baylor Handbook on the Hebrew Bible (Waco, Tex: Baylor University Press, 2008), 43–44. Наприклад, NRSV (New Revised Standard Version (1989) пропонує три варіанти: (1) На початку, коли Бог створив небо і землю ... (2) Коли Бог почав творити ... (3) На початку створив Бог.

⁸ G. von Rad і John H Marks, *Genesis: A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1972), 48.

⁹ *bə + ṯšît* (прійменник “в” + іменник “початок”)

¹⁰ Й.Вейнберг, *Введення в Танах. Ч. I. Пространство и время Танаха. Ч. II. Пятикнижие – через испытання к свершению*. (Москва: Мосты культуры, 2002), 238.

2) $\text{r}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ – граматично невизначений, але семантично детермінований іменник в *Status absolutus*, що використовується адвербіально як абсолютна часова вказівка.¹¹

Отже, якщо взяти той факт, що слово $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ немає артикля, це можна витлумачити як *Status constructus*, тоді ціла конструкція може бути перекладена: “Коли Бог почав створювати небо і землю”.¹² З граматичної точки зору проблема цього аналізу полягає в тому, що *Status constructus* зазвичай виникає між двома іменними елементами, а не іменником і дієсловом.¹³ Тому гебраїсти, які дотримуються першого погляду, повинні пояснити послідовність: іменник у *St. const.* ≠ особова форма дієслова, а не інфінітив¹⁴. Так як за словом $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ слідує особиста форма дієслова $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{g}}\bar{\text{a}}^{\text{z}}$ (букв., “він створив”¹⁵).

Інші сприймають $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ як *status absolutus*: “На початку Бог створив небо і землю”¹⁶, вказуючи, що відсутність артикля в слові $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ не означає, що конструкція знаходиться в конструктивному стані. До того ж, часові конструкції часто не містять артикля.¹⁷ Саме тому не може бути також доведено, що слово $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ може не мати абсолютного сенсу.

Що стосується передбачуваних паралелей з месопотамськими джерелами, то більшість тих, хто визнає таку подібність, відзначають, що кращі паралелі з позабіблійним матеріалом можна знайти в Бутті 1:2-3, ніж в 1:1.¹⁸

З цих причин більшість сучасних коментаторів сходяться на думці, що лексичну одиницю $\text{b}\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}^{\text{z}}\text{s}\bar{\text{i}}\text{t}$ потрібно перевести як “На початку...”¹⁹. Бревард Чайлдс²⁰ в той же час вказує, що потрібно враховувати не тільки граматичну складову,

¹¹ R. Holmstedt, “The Restrictive Syntax of Genesis 1:1”, *Vetus Testamentum* 58, вип. 1 (2008): 57, <https://doi.org/10.1163/156853308X246333>.

¹² Напр., у JPS, ср. NAB, NRSV

¹³ Holmstedt, “*The Restrictive Syntax of Genesis 1:1*”.

¹⁴ У англійському перекладі, зважаючи на існування службового слова *of*, легше показати даний зв'язок і неможливість перекладу: “in.beginning.of -> he.created”

¹⁵ Verb, Qal, Perf. 3ms

¹⁶ R. Routledge, “*Did God Create Chaos?*” (Tyndale Bulletin, 2010), <https://legacy.tyndalehouse.com/Bulletin/61=2010/4%20Routledge.pdf>. Напр., UBIO, пор. PBO, SYNO, KJV, RSV, NIV, NJB, REB, NAS95, CEV, NIRV, ESV і т. д.

¹⁷ G. Fischer, Erich Zenger, і Georg Fischer, *Genesis 1-11*, ed Ulrich Berges, Christoph Dohmen, і Ludger Schwienhorst-Schönberger, Herders theologischer Kommentar zum Alten Testament, begründet von Erich Zenger; herausgegeben von Ulrich Berges, Christoph Dohmen, Ludger Schwienhorst-Schönberger[...] (Freiburg Basel Wien: Herder, 2018), 124–25. Напр., Іс. 46:10; 40:21; 41:4, 26; Бут. 3:22; 6:3, 4, Пр. 8:23 і ін.

¹⁸ G. J. Wenham et al., *Genesis 1 – 15, Word Biblical Commentary*, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1 (Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987), 51.

¹⁹ R. K Harrison, *Introduction to the Old Testament: Including a Comprehensive Review of Old Testament Studies and a Special Supplement on the Apocrypha*, 2016, 542. Також R.R. Reno, *Genesis*, Brazos theological commentary on the Bible (Grand Rapids, Mich: Brazos Press, 2010), 34. Також про це в статті “Понимание библейских слов, предложений и контекстов”, Свобода во Христе – христианский проект, Ноябрь 2017, <http://svobd.ru/component/content/article/359/4938-hk---.pdf>.

²⁰ B.S. Childs, *Myth and Reality in the Old Testament*, Studies in Biblical Theology 27 (Eugene, Or: Wipf & Stock, 1962).

але і полемічний стиль біблійних пасажів. Оскільки можна припустити, що автор, знаючи інший, язичницький варіант історії про створення, ставить одним із завдань – відкинути концепцію протиборства перед початком творіння. Тому, якщо читати перший вірш як підрядне речення часу – значить не прийняти до уваги вельми серйозну боротьбу, що описана в цьому розділі. Адже, пам'ятаючи язичницьку версію творення світу з вічної матерії (напр., тіла Tiamat), і протиборство, яке передувало створенню, не можна оминати увагою той факт, що автор(и) книги Буття вступним словом відкидають саме таку концепцію.²¹

Однак в рамках цього консенсусу все ще існує суперечка про взаємозв'язок між першим і наступними двома віршами. Більшість²² сходиться на думці, що 1:1 по суті є заголовком того, що слідує за цим. До того ж, 1:1 знаходиться в хіастичному зв'язку з 2:4a²³, і ці два вірші, таким чином, являють собою рамку для тексту, а вірші 1:2-30 пояснюють, що означає дієслово “створив”. Тлумачення цього тексту, за цією логікою, припускає, що Бог спочатку створив хаос, а потім упорядкував його, тоді як в інших місцях Старого Завіту описується створення Богом порядку, а не хаосу (напр., Іс. 45:18). Тут текст говорить, що Бог створив “небо і землю”, що найбільш природно позначає весь упорядкований космос. Про це більш детально у одній з наступних частин.²⁴

Однак є низка прихильників²⁵ останнього тлумачення, які вважають, що стародавній версії перекладу Старого Завіту і уніфікований текст, який був переданий масоретами підтверджують, що це було традиційне розуміння з III століття до н.е. (LXX) до X століття н.е. (MT). Стародавність цієї інтерпретації виступає найсильнішим аргументом на її користь: можна припустити, що ті версії, котрі найбільш близькі у часі до написання Буття, найкраще обізнані із значенням книги. Це робить природною інтерпретацію тексту синхронним чном, тобто перший вірш: перший творчий акт; другий вірш: наслідок першого вірша; вірш третій: перше творче слово.²⁶

Дискусії про остаточне прочитання першого слова і зв'язку першого вірша не стихають і зараз. Але, розглядаючи це питання з богословської точки зору і в контексті мети написання книги Буття, і взагалі всього П'ятикнижжя, більш правильним буде перекласти *bərē'šit* як “на початку”. А перший вірш розглядати як незалежне твердження, що відноситься до абсолютного початку. Відповідно, стан хаосу, описаний у другому вірші, не існував задалегідь.

²¹ В. Гамільтон, *Справочник по Пятикнижью Моисееву. Бытие, Исход, Левит, Числа, Второзаконие* (Жизнь, 2003), 30.

²² Driver, Gunkel, Procksch, Zimmerli, von Rad, Eichrodt, Cassuto, Schmidt, Westermann, Beauchamp, Steck.

²³ 1.1. На початку Бог створив небо та землю. 2.4. а Це ось походження неба й землі, коли створено їх

²⁴ Gordon J. Wenham et al., *Genesis 1 – 15*, Word Biblical Commentary, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1 (Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987), 52.

²⁵ Wellhausen (Die Composition des Hexateuchs), König, Heidel, Kidner, Ridderbos, Young, Childs (Myth and Reality in the Old Testament [London: SCM, 1960] 31-43), Hasel, Gispén, and Notter.

²⁶ G.J. Wenham et al., *Genesis 1 – 15*, Word Biblical Commentary, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1 (Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987), 52–53.

Буття 1:1 виступає в такому разі коротким твердженням, в якому підкреслюється (також беручи до уваги меризм “небеса і земля”), що Бог є єдиним творцем всього, а подробиці того, що це означає, викладені в подальших віршах.

Словотвірна проблема

Наступне питання не виникало б, якби не потрібно було узгоджувати підмет і присудок у числі в давньоєврейській мові.²⁷ Закінчення *-îm* в слові *ʔēlōhîm* є характерним закінченням в парадигмі іменників множини чоловічого роду²⁸, а присудок в даному реченні стоїть в однині. Тому для вирішення питання про узгодження підмета у множині *ʔēlōhîm* (букв. Боги)²⁹ з присудком в однині *bāgāʔ* (створив), слід розглянути декілька версій щодо утворення імені *ʔēlōhîm*:

1. Ймовірно, цей термін походить від кореня *ʔu* або *ʔw*, що означає “бути потужним, сильним”. Втім, не можна виключати думки, що термін, який вживався для опису Бога (ʔl), став використовуватися для поняття “могутність”, так як це важливий елемент в позначенні божества.³⁰ Поширена ідея, що тут, і в багатьох інших випадках, застосування даного поняття для позначення Бога використовується з так званою *pluralis majestatis / pluralis divinitatis* “множиною величчю (звеличенням)/множиною божественності”.³¹

2. Існує й інша думка, що множина в позначенні *ʔēlōhîm* вживається для позначення абстрактної ідеї (напр., *neʔur-îm* “юність, молодість”; *zēkun-îm* “старість”). Тому, *ʔēlōhîm* можна перевести як “божественність”.³²

3. Ще одна теорія підтримує думку, що оголоси в парадигмі імен множини чоловічого роду відповідають загальному для семітських релігій сиро-палестинського регіону найменуванню верховного божества. Наприклад, можна порівняти із угаритським *îlû* (букв. «бог») і *ʔilûm* (букв. «боги») чи фінікійським *ʔel* (букв. «бог») і *ʔel-îm* (букв. «боги»). Тому, одне із припущень, що такого роду закінчення вже в II-му тисячолітті до н. е. змішувалися з парадигмальною формою множини чоловічого роду для позначення Бога, а також зазвичай могли узгоджуватися з присудком в однині³³. І з цього роблять висновок, що давні ізраїльтяни запозичили термін *ʔēlōhîm* з інших семітських мов, сприйнявши його як іменник однини.

4. Унікальна думка І. Ш. Шифмана³⁴ полягає в тому, що позначення Бога *ʔēlōhîm* використовується в Біблії з рефлексом архаїчної мемації, яка грала роль

²⁷ Т.О. Ламбдин, *Учебник древнееврейского языка* (Москва: РБО, 1998), 100.

²⁸ P. Joüon, T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Subsidia Biblica 27 (Roma: Pontificio istituto biblico, 2006), 270.

²⁹ *ʔēlōhîm* (Бут. 1:1) – ім., ч. р., мн., абсол., – “боги”.

³⁰ Напр., Бут. 31:29; Втор. 38:2.

³¹ И.Р. Тантлевский, *Введение в Пятикнижие* (Москва: RGGU, 2000), 94–97. Також: Селезнев М.Г., *Классические библейские комментарии*, 32.

³² И.Р.Тантлевский, *История Израиля и Иудеи до разрушения Первого Храма* (Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет, 2007), 338.

³³ И.Р. Тантлевский, *История Израиля и Иудеи до разрушения Первого Храма* (Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет, 2007), 249.

³⁴ И. Шифман, *Учение. Пятикнижие Моисеево*, Республика (Москва, 1993), 269.

постпозитивного означеного артикля. Так звана енклітика “мем” додавалася у якості суфікса до угаритських слів з емфатичними чи стилістичними цілями. Що і є найбільш вірогідним поясненням даного питання з граматичної точки зору.

Грамматична форма слова на івриті не обов'язково завжди говорить нам про те, чи слід розуміти це слово у однині або множині. У давньоєврейській мові є безліч слів, які граматично – множина, але розуміються як одина. ³⁵ Наприклад, слово *ḥayūt* (Бут. 2:7, 9), що означає “життя”. Множина за формою, але одина за значенням. ³⁶

Тому, якщо враховувати вищевказані варіанти, утворення слова *ʾēlōhīm*, проблема узгодження підмета і присудка зникає.

Етимологічна проблема

Відносно розуміння терміну *bārāʾ*³⁷ теж тривають дискусії. Це багато в чому обумовлено специфікою даного дієслова. По-перше, це характерний богословський термін, який використовується для опису дій виключно Бога, і він ніколи не вживається по відношенню до творчої діяльності людини. По-друге, в тексті не згадується матеріал з якого твориться, можливо, щоб не допустити аналогій з діяльністю людини. ³⁸ Тому багато дослідників відзначають, що сенс цього слова – творити “з нічого”. ³⁹

bārāʾ в книзі Буття 1:1 охоплює процес і прогрес творіння протягом шести днів в 3-31 віршах. Грамматично, це телічне дієслово, тобто, воно відноситься до «ситуації, яка включає в себе процес, який веде до чітко визначеної кінцевої точки», – вважає Кембриджський лінгвіст Бернанд Комрі. ⁴⁰

Однак Еллен Хосе ван Вольде⁴¹ запропонувала, щоб у Бутті 1-2 дане дієслово було перекладене як “роз'єднувати/відокремлювати”, а не “створювати”. ⁴² Вона не є першим сучасним ученим, який пропонує переводити це слово як

³⁵ W. Gesenius, E. Kautzsch, i A. E. Cowley, *Gesenius' Hebrew Grammar*, Dover ed, Dover Books on Language (Mineola, N.Y: Dover Publications, 2006), розд. 124. The Various Uses of the Plural-form.

³⁶ Gordon J. Wenham et al., *Genesis 1 – 15*, Word Biblical Commentary, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1 (Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987), 56.

³⁷ *bārāʾ* (Бут. 1:1) дієсл., Qal, Pf, 3 ч.р., од. – “створив”. Євр., Арам., Араб., Саб. *br' має початкове значення: “формувати”. См. у Ludwig Köhler et al., *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, 1st English ed. (Leiden; New York: E.J. Brill, 1994), 210. Або “прорубувати”, “відкрити прохід”, “викинути (ся)”, “зробити отвір”, “розділяти”. Й. Даума, *Дорогами ВЗ* (Черкаси: Коллоквиум, 2010), 14.

³⁸ N.M. Sarna, *Understanding Genesis* (New York: Schocken Books, 1995).

³⁹ А. Полонский, *Библейская динамика. Современный комментарий к Пятикнижью*, vol 1 (Київ: Центр иудаики, 2014), 57.

⁴⁰ B. Comrie, *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge Textbooks in Linguistics 2 (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998), 45.

⁴¹ Ellen Van Wolde, «Why the Verb אָבַד Does Not Mean ‘to Create’ in Genesis 1.1-2.4a», *Journal for the Study of the Old Testament* 34, вип. 1 (Вересень 2009): 3–23, <https://doi.org/10.1177/0309089209348155>.

⁴² “На початку, коли / коли Бог розділив/відділив небо від землі”. См.: Becking B., Korpel S.A., “To create, to separate or to construct: an alternative for a recent proposal as to the interpretation of *bārāʾ* in Gen. 1:1–2:4a”, 2010, http://www.jhsonline.org/Articles/article_131.pdf.

“розділив”. Відомий Hebräisches Handwörterbuch (1810) Вільгельма Гезеніуса пропонує перевести *bāgāʿ* як “вирізати / відрізати / відокремлювати”, порівнюючи це з арабським корінням *brū*, який означає “відрізати”. Однак варто зауважити, що в 17-му випуску, ідея перекладу *bāgāʿ* в *qal* (G) як “відрізати”, була відкинута на основі подальших досліджень з цього питання. Адже, якщо використовувати лінгвістичні, екзегетичні і порівняльні методи, можна прийти до інших висновків:

1. Єврейське дієслово із значенням «відокремити» вимагає щонайменше одного прийменника, такого як *min* або *b'n*. Однак, цього немає у Бут. 1-2. Еллен Хосе ван Вольде стверджує, що у месопотамських текстах є поняття «розділення». Одна із шумерських пісень містить такий рядок: *an ki-ta ba9-re6-de3 sag na-an-ga-ma-an-šum2* («і не тільки він поспішав відокремити небеса від землі»). Але у цьому тексті є маркер «*ta*», який можна перекласти як «від»⁴³.

2. Немає також інших текстів у єврейському Писанні, де б автори (чи перекладачі) перекладали дане слово як «розділяти»⁴⁴. Грецькі автори використовують слово *ποιέω*, яке можна перекласти як «створювати».

3. Не завжди слово *bāgāʿ* повинно мати два об'єкти, як на цьому наполягає Вольде⁴⁵.

Отже, ці спостереження дозволяють припустити, що пропозиція Вольде⁴⁶ перекласти слово як «відокремити» немає міцного підґрунтя в граматиці, семантиці та лінгвістиці. Чому це так важливо? Неможливо відкинути думку, що автор книги Буття був знайомий з вавилонським міфом “Енума Еліша”, в якому світ створюється за допомогою ряду “відділень (розщеплення)”. Тому рішення автора відірватися від тодішніх алюзій вимагало неологізму.

Це була одна з перших спроб трансформувати ідеї суспільства того часу для нової мети, яка дуже тісно пов'язана з Ізраїлем. Зовнішні паралелі можуть значно допомогти, але при інтерпретації тексту варто також звертати увагу на внутрішні біблійні ідеї.⁴⁷ Адже, описуючи світ в цілому, Старий Завіт вдається до вже усталених понять, однак піддає їх інтерпретації, роблячи засобом для передачі особливих ізраїльських уявлень про Бога.⁴⁸ Інтерпретація біблійного тексту повинна відбуватися не тільки в контексті близькосхідних уявлень, а й з оглядкою на текстуальні традиції ізраїльського народу.⁴⁹ А рішення Вольде призводить виключно до міфологічного погляду на створення.

⁴³ Подібна конструкція зустрічається у іншому двомовному тексті: 1. (Акад.) *UTU an ki-ta b[a]-ra-bad-ra-a-ta2*. (Вавил.) *e-nu-ma ša-mu-ṭ it-t[i] K[i-tim] is-su-ru* – «... коли небо було зроблено далеко від землі». У вавилонській версії використовується *it-t[i]* «від», яке теж позначає відокремлення А від Б.

⁴⁴ Напр.: *bō-rē uš-rā-ʿēl* (Іс. 43:15) – Творець Ізраїля. У даному випадку неможливо перекласти *bāgāʿ* як «розділяти». Інші приклади: Іс. 65:17/ Іс. 66:22; Іс. 57:18-19 і ін..

⁴⁵ E. Van Wolde, «*Why the Verb כָּרַע Does Not Mean 'to Create' in Genesis 1.1-2.4a*», *Journal for the Study of the Old Testament* 34, вип. 1 (Вересень 2009): 3–23, <https://doi.org/10.1177/0309089209348155>. Див., Повт. 4:32, Іс. 45:12, Мал. 2:10.

⁴⁶ Davies, Clines, *The World of Genesis*, 22-49.

⁴⁷ У. Брюггеман, *Бытие*, пер. Л. Колкер, Коллоквиум, Толкование (Черкассы, 2013), 32.

⁴⁸ Д. Дрейн, *Путеводитель по Ветхому Завету*, пер. Любовь Сумм (Москва: Триада, 2003), 323.

⁴⁹ У. Брюггеман, *Бытие*, пер. Л. Колкер, Коллоквиум, Толкование (Черкассы, 2013), 32.

Сюжетна проблема

Сукупність всього створеного в першому вірші виражається словами *haššāmaūim wəʔēt̄ hāʔāreš* – “небеса і земля” (Бут. 1: 1), а з подальшої розповіді видно, що “небо” створено на другий день, а “земля” – на третій. Можливо саме із-за цього ряд сучасних вчених, роблять висновки, що, згідно з біблійною космогонією, Бог лише «упорядкував існуючу до цього матерію».⁵⁰

Пояснити цю проблему дозволяє припущення, відповідно до якого єврейське “небо і земля” в 1-му вірші є “калькою” з іншої близькосхідної мови, а саме з шумеро-аккадського поняття *an-ki* (букв. “небо і земля”),⁵¹ яке вживається для опису Всесвіту. Відомим прикладом є титул Мардука з месопотамського епосу “Енума Еліш”. Його величають там *ugal-dimmer-an-ki*-а тобто “цар богів неба і землі”. Для жителів месопотамського краю Всесвіт складався з цих двох важливих частин. Зважаючи на те, що з III-го тисячоліття до н. е. шумерська, а незабаром аккадська мови були поширені як *lingua franca*, можливе запозичення даного мовного кліше.⁵² До того ж, це словосполучення зустрічається в такому ж значенні і в інших текстах Біблії.⁵³ Тому, можна припустити, що словосполучення *haššāmaūim wəʔēt̄ hāʔāreš* в біблійній мові рівнозначне поняттю “все”, “весь світ”.⁵⁴ Це ще один із прикладів, який підтверджує, що семітські мови та археологічні знахідки сприяють глибшому розумінню біблійного тексту.

Лексична проблема

Додатково буде розглянуто декілька лексичних одиниць із Бут. 1:1-3, які допоможуть краще зрозуміти біблійний текст в контексті стародавнього Близького Сходу. Створена Богом земля описується як *ʔōhū wābōhū* (Бут. 1:2) – “пуста та порожня”, однак тривалий час багато перекладачів вважали це значення незадовільним, схилившись до думки, що даними термінами описаний хаос, який панував до того, як Господь почав творити світ.⁵⁵ До того ж, ці слова також зустрічаються в шумерських і вавилонських оповіданнях про створення світу, але в міфологічному сенсі як імена супротивників.⁵⁶

Одним із дослідників, який детально проаналізував цю конструкцію, був Давид Цумура. У своїй роботі він вказує, що за морфологічними ознаками угаритський *tu-a-bi-[u(?)]* і єврейський *ʔōhū wābōhū* є двома версіями одного і того ж ідіоматичного виразу в західно-семітських мовах.⁵⁷ І форма *ʔōhū wābōhū*

⁵⁰ W. Lee Humphreys, *The character of God in the Book of Genesis: a narrative appraisal*, 1st ed (Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, c2001, б. д.), 24.

⁵¹ С. Крамер, *История начинается в Шумере*, пер. Ф. Мендельсон (Москва, 1991), 91.

⁵² С. Хук, *Мифология Ближнего Востока* (Москва: Центрполиграф, 2009), 12.

⁵³ Бут. 14:19; Ис. 42:5; Пс. 102:26.

⁵⁴ Аналогічно – тіло и кров (= людина).

⁵⁵ D.T. Tsumura, *The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2: A Linguistic Investigation* (Sheffield: JSOT Press, 1989), <http://public.ebookcentral.proquest.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=436979>.

⁵⁶ Р. Гравс, *Иудейские мифы: книга Бытия* (Москва: БСГ, 2008).

⁵⁷ Tsumura, *The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2*, 23.

може бути пояснена як розвинений варіант з оригінальної форми угаритського tu-a-bi-[u(?)].⁵⁸

Наступний крок – визначити значення угаритського словосполучення. Де Мур передбачає, що фраза tu-a-bi-[u(?)] означає “стан хаосу”.⁵⁹ Однак якщо звернути увагу на кілька текстів ДБС, і провести компаративний аналіз, можна встановити, що визначити семантичне значення допомагає паралельний акадський термін nabalkutu.⁶⁰ Його можна перекласти як “бути не в порядку”. При цьому варто відзначити, що він набуває ідіоматичного значення “бути непродуктивним”, коли знаходиться в поєднанні з ersetu.⁶¹ Отже, це ідіоматичне значення nabalkutu не має нічого спільного з “станом хаосу” і близьке до значення ʾḥū “пустеля” і ʾḥū “порожнеча”, обидва з яких відносяться до непродуктивного стану землі в біблійному контексті.

Цумура хоче звести до мінімуму зв'язок з древніми близькосхідними ідеями і стверджує, що вираз ʾḥū wāḥū не описує хаотичний стан землі як результат міфічних битв між богами з міфів сусідів Ізраїлю, і в ньому немає ніяких ознак персоніфікації, чи навіть міфологічного натяку, а скоріш за все, це опис світу, який спочатку є непродуктивним через відсутність життя, фауни і флори на цій стадії творіння.⁶² Це життя з'являється в наступних віршах першого розділу Буття низкою веліннь Бога.⁶³

Про це свідчить і вживання виразу ʾḥū wāḥū в біблійних текстах⁶⁴ і його граматична побудова. Адже буква “тав” в ʾḥū не має дагешного відтінку, оскільки слову передує форма, яка закінчується голосною; це означає, що це слово пов'язане з попереднім словом ḥāwāḥ (була). Вокалізація союзу “вав” з qamets замість sheva типова для ідіоматичних словосполучень і є наслідком створення одного поняття з двох компонентів, так званих гендіадіс, “один через два”. Отже, це номінальна група: два слова на івриті утворюють одну групу, а не груповий комплекс, як ḥāššāmāyīm wə'ēt ḥā'āreš в 1:1, який складається з двох окремих іменних груп.⁶⁵

Основна причина, з якої автор описує землю як ʾḥū wāḥū, полягає в тому, щоб повідомити аудиторії, що земля “ще не є” землею, якою вони знають її зараз. Він говорить про стан нерозвиненої і ще не функціонуючої належним чином

⁵⁸ */tuhwu wa-bihwu/ > /tuhwu-ya-bihwu/ > /tuhwabihwu/ > /tuhwabihWu > /tuhabihu/: tu-a-bi-u = * /tuhwu wa-bihwu/ > /tuhwu wa-buhwu/ > /tuhuu wa-buhuu/ > /tuhu wa-buhu/ > tō'hū wābō'hū / : tō'hū wābō'hū.

⁵⁹ С.Н. Gordon і Gary Rendsburg, ред., *The Bible World: Essays in Honor of Cyrus H. Gordon* (New York: Ktav Pub. House : Institute of Hebrew Culture and Education of New York University, 1980), розд. De Moor, «El, the Creator» 183.

⁶⁰ Напр., цей термін вживається в поемі про Атрахасіа (S iv 49:46).

⁶¹ Tsumura, *The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2*, 27.

⁶² D. Tsumura *Creation and destruction: a reappraisal of the Chaorskampf theory in the Old Testament* (Winona Lake, Ind: Eisenbrauns, 2005), 9–35.

⁶³ “Commentary to the Mechanical Translation of the Torah”, Декабрь 2017, <http://www.mechanical-translation.org/mtt/mt-commentary.html#G1:1>.

⁶⁴ Быт. 1: 2 и Иер. 4:23.

⁶⁵ Bandstra, *Genesis 1-11*, 46.

системи, яка була в той час не готова прийняти людину.⁶⁶ Вестерман формулює це так: “Творіння і світ слід розуміти завжди з точки зору або в контексті людського існування”.⁶⁷ Іншими словами, необхідно використовувати літературну мову зрозумілу для аудиторії, тому автор використовує в цьому вірші мову з його життєвого досвіду (пустеля, порожнеча, безлюдні місця), щоб пояснити початкову ситуацію на Землі.⁶⁸ Кассуто⁶⁹ і Уолтон теж підтримують думку, що в Бутті 1:2 говориться “перш за все, про нефункціональний і непродуктивний стан”.⁷⁰ Отож, як біблійний контекст, так і небіблійні паралелі дозволяють припустити, що фраза *tôhû wābôhû* в Бутті 1:2 не має нічого спільного з “хаосом”, а просто означає “порожнеча”.⁷¹

Наступний важливий термін – *təhôm* (Бут. 1: 2) – “безодня” (BDB 1062 # 3, KB 1690-91⁷²) в тексті “і тьма над безоднею” став предметом суперечок після того, як Г. Гункель у 1895 р. висунув гіпотезу, що це термін містить в собі залишкові елементи вавилонської міфології⁷³. Гункель припустив, що *təhôm* можна ототожнити з убитою Мардуком вавилонською богинею *Tiamat*, тіло якої було використане для створення неба і землі. Він стверджував, що Буття складалося з саг або легендарних оповідань, які були передані в усній формі протягом тривалих періодів часу, перш ніж вони були записані в письмовій формі, а тому текст містить численні алюзії на месопотамські твори.⁷⁴ “В основі лежить легенда”, – стверджував Гункель, і, крім того, “легенда поетично переформатувала історичні спогади, додаючи до них елементи з інших легенд і персонажів”. Він вважав, що вавилонський міф “був завезений до Ізраїлю”, де частково втратив “свій міфологічний характер” і згодом “юдаїзувався”.⁷⁵ Робота Гункеля, особливо його увага до фольклору, соціального контексту і історії традицій, заклала основи вивчення Біблії в світлі культури і літератури стародавнього Близького Сходу.⁷⁶

⁶⁶ Walton, *The Lost World of Genesis One*, 49.

⁶⁷ C. Westermann, *Genesis 1-11: a continental commentary*, 1st Fortress Press ed (Minneapolis, Minn: Fortress Press, 1994), 86.

⁶⁸ R. Ouro, “*The Earth of Genesis 1:2 abiotic or chaotic?* Part I”, Andrews University Press, б. д., https://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/01-genesis/text/articles-books/ouro_gen1_2abiotic_auss.htm.

⁶⁹ U. Cassuto, *A Commentary on the Book of Genesis* (Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1989), 23, <http://www.publishersrow.com/indiana>.

⁷⁰ J. H. Walton, *The Lost World of Genesis One: Ancient Cosmology and the Origins Debate ancient cosmology and the origins debate* (Downers Grove, Ill: IVP Academic, 2009), 58.

⁷¹ Tsumura, *The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2*, 43.

⁷² Köhler, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*.

⁷³ H. Gunkel, «*Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit: eine religionsgeschichtliche Untersuchung über Gen 1 und Ap Joh 12*», 109–12.

⁷⁴ H. Gunkel, Heinrich Zimmern, *Creation and Chaos in the Primeval Era and the Eschaton: A Religio-Historical Study of Genesis 1 and Revelation 12*, The Biblical Resource Series (Grand Rapids, Mich: W. B. Eerdmans Pub. Co, 2006), 80.

⁷⁵ C. Halton, *Genesis: history, fiction, or neither?: three views on the Bible's earliest chapters*, Counterpoints: Bible and theology (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2015), 18–19.

⁷⁶ R.S. Hendel, *Reading Genesis: Ten Methods*. (Leiden: Cambridge University Press, 2010), <http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=581095>.

Гункель стверджував (і багато дослідників поділяли його думку⁷⁷), що існує прямий зв'язок між єврейським словом *tāhôm* і вавилонським словом *Tiamat*, що позначає чудовисько жіночої статі, описане в вавилонському епосі “Енума Еліша”.⁷⁸ І до сьогоднішнього дня серед вчених спостерігається розбіжність з цього питання. Деякі науковці стверджують, що слово *tāhôm* з 2-го вірша першого розділу книги Буття містить в собі “відлуння давнього космогонічного міфу”⁷⁹, інші ж не поділяють даного погляду.⁸⁰ Адже давньоєврейський термін чоловічого роду, а не жіночого, і він не може бути поєднаний етимологічно з .

Однак, не віддаючи переваги жодному з цих тверджень, професор А. Хейдел на філологічному рівні показав, що єврейське слово *tāhôm* походить від вавилонського слова *Tiamat*.⁸¹ Але при цьому він підкреслює, що прямі запозичення неможливі.⁸² Тому що, зважаючи на древні близькосхідні паралелі, варто зазначити, що слово *tāhôm* використовується в інших семітських мовах⁸³. Поняття “безодні” (глибини) або “океану”, ні в якій мірі не є чимось винятковим і властивим тільки єврейським розповідям про творіння.⁸⁴ Тому, більшість вчених вважають, що слово *tāhôm* походить від загальносемітського кореня * *tiham-*,⁸⁵ звідки беруть початок і споріднені з ним аккадські (*tiamtu*, *tamtu* – океан, море), угаритські (*thm* – глибина, глибини) і арабські слова (*tihamat*).⁸⁶

Слово *tāhôm*, в цілому, являє собою поетичний термін, що позначає велику кількість води. У Старому Завіті воно незмінно з'являється без артикля,⁸⁷ однак тлумачити відсутність артикля як вказівку на те, що це слово є ім'ям власним – невірно. Його семантичне вживання в старозавітному тексті вказує на те, що воно постійно використовувалося в безособовому, неживому сенсі.

Тому передбачення, що спочатку 2-й вірш містив висловлювання про переможний тріумф Бога над безодні (*tāhôm*), і пізніше воно було викреслено – безпідставне. Факт деміфологізації, нібито наявний у 2-му вірші 1-го розділу книги Буття, заперечує В. Шмідт, а також Пейн.⁸⁸ Адже припускати, що у 2-му вірші є залишок

⁷⁷ B.S. Childs, *Myth and Reality in the Old Testament*, Studies in Biblical Theology 27 (Eugene, Or: Wipf & Stock, 1962), 37.

⁷⁸ D. Kidner, *Genesis: An Introduction and Commentary* (Downers Grove, Ill.: IVP Academic, 2008), 51, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1233026>.

⁷⁹ Anderson, *Creation versus Chaos*, 39.

⁸⁰ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and Old Testament* (Madison, WI.: InterVarsity, 1978), 89–90.

⁸¹ A. Heidel, *The Babylonian Genesis: The Story of Creation*, (Chicago: University of Chicago Press, 1993), 99–100. Tsumura і Tsumura, *Creation and destruction*, 36–54.

⁸² A. Heidel, *The Babylonian Genesis: The Story of Creation*, 2. ed., 16. [print] (Chicago: University of Chicago Press, 1993), 98–101.

⁸³ Т. Якобсен, *Сокровища тьмы: история месопотамской религии* (Москва: Восточная литература, 1995), 193.

⁸⁴ Wenham et al., *Genesis 1 – 15*, 55–56.

⁸⁵ *I Studied Inscriptions from before the Flood: Ancient near Eastern, Literary*. (Place of publication not identified: Eisenbrauns, 2012), 31.

⁸⁶ *Die Mythische Bedeutung Des Meeres in Ägypten, Ugarit Und Israel* (De Gruyter.), 115.

⁸⁷ Йов 38:16; Пс. 104:6.

⁸⁸ Westermann, Green, *Genesis*, 2004, 146.

прихованого конфлікту між чудовиськом-хаосом і Богом Творцем, значить довільно вкладати в біблійну історію творіння міфологічну концепцію. Навпаки, автор цієї історії використовує слово в безособовому і позбавленому будь-яких міфологічних відтінків значенні. У цьому вірші слово – *təhôm* позначає всього лише пасивний, неживий елемент (стихію) як елемент Божого творіння.

Паралелізм фраз “над водою” і “над безоднею” (Бут. 1: 2), крім того, вказує, що слово *təhôm* в даному випадку не має міфічного змісту. Автор 1-го розділу книги Буття рішуче відкидає сучасні міфологічні поняття, по-своєму використовуючи слово *təhôm*, спорідненість слова якого в інших культурах і релігіях залишаються за своєю суттю глибоко міфологічними.

Знову ж таки, проблема неправильного розуміння використання слова *tūhôm* в перших розділах Буття виникає через неправильне розуміння причини написання прологу. Поема “Енума Еліша”, на відміну від книги Буття, складена не для того, щоб розповісти про творіння світу, а для того, щоб прославити бога Мардука і місто Вавилон. Біблійний автор описує події словами, які були знайомими тодішньому суспільству. У 2-му вірші 1-го розділу книги Буття слово *tūhôm* однозначно виступає, як позначення чогось неживого, частини космосу, яка не є ворогом Богу, а просто частина створеного світу.

Висновки

Культури стародавнього Близького Сходу перебували у тісній взаємодії. Оскільки ізраїльська традиція була частиною великої культурної спадщини Сходу, потрібно осмислити його вплив на формування її світоглядних основ. Крім цього, давні літературні твори є допомагають зрозуміти певні аспекти Танаху.⁸⁹ Порівняльне вивчення давніх літературних пам’яток і Біблії дозволяє не тільки розкрити значення деяких біблійних текстів⁹⁰, але також усвідомити їх особливу значимість і унікальність. Чимало біблійних термінів можна пояснити і краще зрозуміти тільки за допомогою близькосхідного контексту і реконструкції з інших семітських мов. Тут варто згадати твердження А. Мілітарєва про те, що у біблійній термінології можна помітити лексичні запозичення або подібності. Адже багатьом основним старовірським термінам, що відображають понятійний апарат в релігійно-етичній сфері, етимологічно відповідають слова з тим же або подібним вмістом в інших семітських мовах. Це вказує, з одного боку, на розвинений понятійний апарат старовірської мови, а з іншого – на безперервну традицію використання цих понять, починаючи з прасемітсько часів і до письмової фіксації цих термінів.⁹¹

⁸⁹ Однак, не варто забувати, що хоча багато сторін цього культурного комплексу однаково притаманні Ізраїлю і його сусідам, але кожна окрема культура мала і свої відмінні риси, які теж потрібно враховувати підходячи до Танаха.

⁹⁰ Уолтон, *Біблейський культурно-історический коментарий*, 15.

⁹¹ А. Милитарёв, *Воплощенный миф*, 112.

На нашу думку, не існує підстав, щоб говорити про певну літературну “перевагу” книги Буття над іншими творами Стародавнього Близького Сходу.⁹² При цьому варто відзначити “метапрозовий” аспект Бут. 1-2⁹³, що відрізняється від близькосхідних літературних пам’яток. Ізраїль підніс історію на новий рівень, надавши особливого значення появі часу і простору, а також своїй власній ідентичності. Давній Ізраїль здійснював “повідомлення до себе через минуле”. Це був погляд на свою власну історію і її значення для історії всього світу⁹⁴.

Об’єктивні процеси розвитку мовного середовища актуалізують необхідність нових біблійних перекладів, публікації критичних видань, без яких неможливе вивчення сакральних текстів. Сьогодні дослідники мають доступ до даних, які були недоступними попередникам – висновки порівняльного вивчення літератури та інших археологічних пам’яток народів стародавнього Близького Сходу.⁹⁵ Через деякий час, з огляду на нові відкриття і досягнення, вдосконалені методи історичного дослідження, погляд на Біблію буде змінюватися, виникатимуть інші питання і будуть з’являтися нові відповіді. Цей процес постійного перегляду і переоцінки біблійної інтерпретації в світлі нових поглядів і контекстів – є необхідним, щоб християнська віра зберегла інтелектуальну узгодженість у сучасному світі. Як писала Елізабет Джонсон: “Щоб бути правдоподібною для будь-якого покоління, християнська віра повинна виражати себе відповідно до розуміння світу, доступного в цей час”⁹⁶. Стародавні євреї врахували це при написанні історії, викладеної в Танаху, залишивши нам важливий приклад для наслідування.

⁹² R. W. L. Moberly, *The theology of the book of Genesis*, Old Testament theology (Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2009), 54.

⁹³ Международное Кирило-Мефодиевское чтение, X Международное Кирило-Мефодиевское чтение посвященное Дням славянской письменности и культуры, 138

⁹⁴ Chavalas, Younger, *Mesopotamia and the Bible*.

⁹⁵ В.В. Акимов, “Ветхий Завет в контексте литератур древнего Ближнего Востока”.

⁹⁶ E.A. Johnson, *Ask the Beasts: Darwin and the God of Love*, 2015, 9. “To be plausible to any generation, Christian faith must express itself in ways consistent with the understanding of the world available at that time.”

БІБЛІОГРАФІЯ

- Акимов В.В. «Ветхий Завет в контексте литератур древнего Ближнего Востока». Скрижали, 2014.
- Александр Милитарёв. *Воплощенный миф*. Москва: Наталис, 2003.
- Брюггеман, Уолтер. *Бытие*. Translated by Л. Колкер. Коллоквиум. Толкование. Черкассы, 2013.
- . *Введение в Ветхий Завет*. Translated by Светлана Бабкина. Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея. Современная библеистика. Москва, 2003.
- Гамильтон, Виктор. *Справочник по Пятикнижию Моисееву. Бытие, Исход, Левит, Числа, Второзаконие*. Springfield, Mo.: Life, 2003.
- Гравс, Роберт, Рафаель Патай, и Л. И Володарская. *Иудейские мифы: книга Бытия*. Москва: БСГ-Press, 2008.
- Даума, Йохем. *Дорогами ВЗ*. Черкаси: Коллоквиум, 2010.
- Джон Дрейн. *Путеводитель по Ветхому Завету*. Translated by Любовь Сумм. Москва: Триада, 2003.
- Й.Вейнберг. *Введение в Танах. Ч. I. Пространство и время Танаха. Ч. II. Пятикнижие — через испытания к свершению*. Москва: Мосты культуры, 2002.
- Крамер, С. *История начинается в Шумере*. Translated by Ф Мендельсон. Москва, 1991.
- Ламбдин Т. О. *Учебник древнееврейского языка*. Москва: РБО, 1998.
- Полонский, Пинхас. *Библейская динамика. Современный комментарий к Пятикнижию*. Изд. 1. Киев: Центр иудаики, 2014.
- Светлова Р. *Книга о сотворении Мира*. Санкт-Петербург: Пальмира, 2008.
- Свобода во Христе — христианский проект. «Понимание библейских слов, предложений и контекстов». Дата звернення 28, Листопад 2017. <http://svobd.ru/component/content/article/359/4938-hk---.pdf>.
- Селезнев М.Г., ред. *Классические библейские комментарии*. Москва: Олимп, 2010.
- Сорокин, Александр. *Введение в Священное Писание ВЗ*. Санкт-Петербург: Институт богословия и философии, 2002.
- Тантлевский, И. Р. *Введение в Пятикнижие*. Москва: RGGU, 2000.
- Тантлевский, И.Р. *История Израиля и Иудеи до разрушения Первого Храма*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет, 2007.
- Хук, Самуель. *Мифология Ближнего Востока*. Москва: Центрполиграф, 2009.
- Шифман, Илья. *Учение. Пятикнижие Моисеево*. Республика. Москва, 1993.

- Anderson, Bernhard W. *Creation versus Chaos: The Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible*. Eugene, Ore.: Wipf & Stock Publishers, 2005.
- Bandstra, Barry L. *Genesis 1-11: A Handbook on the Hebrew Text*. Baylor Handbook on the Hebrew Bible. Waco, Tex: Baylor University Press, 2008.
- Brodie, Thomas L. *Genesis as dialogue: a literary, historical, & theological commentary*. Oxford [England] ; New York: Oxford University Press, 2001.
- Cassuto, Umberto. *A Commentary on the Book of Genesis*. Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1989. <http://www.publishersrow.com/indiana>.
- Chavalas, Mark W, i K. Lawson Younger, ред. *Mesopotamia and the Bible: Comparative Explorations*. London: T & T Clark International, 2003.
- Childs, Brevard S. *Myth and Reality in the Old Testament*. Studies in Biblical Theology 27. Eugene, Or: Wipf & Stock, 1962.
- . *Myth and Reality in the Old Testament*. Studies in Biblical Theology 27. Eugene, Or: Wipf & Stock, 1962.
- «Commentary to the Mechanical Translation of the Torah». Дата звернення 20, Грудень 2017. <http://www.mechanical-translation.org/mtt/mt-commentary.html#G1:1>.
- Comrie, Bernard. *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Reprinted. Cambridge Textbooks in Linguistics 2. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998.
- Davies, Philip R., i David J. A. Clines, ред. *The World of Genesis: persons, places, perspectives*. Journal for the study of the Old Testament 257. Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 1998.
- Die Mythische Bedeutung Des Meeres in Ägypten, Ugarit Und Israel*. De Gruyter.
- Fischer, Georg, Erich Zenger, i Georg Fischer. *Genesis 1-11*. Edited by Ulrich Berges, Christoph Dohmen, i Ludger Schwienhorst-Schönberger. Herders theologischer Kommentar zum Alten Testament, begründet von Erich Zenger; herausgegeben von Ulrich Berges, Christoph Dohmen, Ludger Schwienhorst-Schönberger[...]. Freiburg Basel Wien: Herder, 2018.
- Gesenius, Wilhelm, E. Kautsch, i A. E. Cowley. *Gesenius' Hebrew Grammar*. Dover ed. Dover Books on Language. Mineola, N.Y: Dover Publications, 2006.
- Gordon, Cyrus Herzl, i Gary Rendsburg, ред. *The Bible World: Essays in Honor of Cyrus H. Gordon*. New York: Ktav Pub. House : Institute of Hebrew Culture and Education of New York University, 1980.
- Gunkel, Hermann, i Heinrich Zimmern. *Creation and Chaos in the Primeval Era and the Eschaton: A Religio-Historical Study of Genesis 1 and Revelation 12*. The Biblical Resource Series. Grand Rapids, Mich: W. B. Eerdmans Pub. Co, 2006.
- Gunkel. *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit: eine religionsgeschichtliche Untersuchung über Gen 1 und Ap Joh 12*. Book on Demand Ltd., 2014.

- . *The Babylonian Genesis: The Story of Creation*. 2. ed., 16. [print]. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Halton, Charles. *Genesis: history, fiction, or neither?: three views on the Bible's earliest chapters*. Counterpoints: Bible and theology. Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2015.
- Harrison, R. K. *Introduction to the Old Testament: Including a Comprehensive Review of Old Testament Studies and a Special Supplement on the Apocrypha*, 2016.
- Heidel, Alexander. *The Babylonian Genesis: The Story of Creation*. 2. ed., 16. [print]. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Hendel, Ronald S. *Reading Genesis: Ten Methods*. Leiden: Cambridge University Press, 2010. <http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=581095>.
- Holmstedt, Robert. «The Restrictive Syntax of Genesis i 1». *Vetus Testamentum* 58, вип. 1 (2008): 56–67. <https://doi.org/10.1163/156853308X246333>.
- Humphreys, W. Lee. *The character of God in the Book of Genesis: a narrative appraisal*. 1st ed. Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, c2001, б. д.
- I Studied Inscriptions from before the Flood: Ancient near Eastern, Literary*. Place of publication not identified: Eisenbrauns, 2012.
- Johnson, Elizabeth A. *Ask the Beasts: Darwin and the God of Love*, 2015.
- Joüon, Paul, i T. Muraoka. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Subsidia Biblica 27. Roma: Pontificio istituto biblico, 2006.
- Kidner, Derek. *Genesis: An Introduction and Commentary*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, 2008. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1233026>.
- Kitchen, K. A. *Ancient Orient and Old Testament*. Madison, WI.: InterVarsity, 1978.
- Köhler, Ludwig, Walter Baumgartner, M. E. J. Richardson, i Johann Jakob Stamm. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. 1st English ed. Leiden ; New York: E.J. Brill, 1994.
- Moberly, R. W. L. *The theology of the book of Genesis*. Old Testament theology. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2009.
- Rad, Gerhard von, i John H Marks. *Genesis: A Commentary*. Philadelphia: Westminster Press, 1972.
- Reno, Russell R. *Genesis*. Brazos theological commentary on the Bible. Grand Rapids, Mich: Brazos Press, 2010.
- Roberto, Ouro. «The Earth Of Genesis 1:2 Abiotic Or Chaotic? Part I». Andrews University Press, б. д. https://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/01-genesis/text/articles-books/ouro_gen1_2abiotic_auss.htm.

- Routledge, R. «Did God Create Chaos?» Tyndale Bulletin, 2010. <https://legacy.tyndale-house.com/Bulletin/61=2010/4%20Routledge.pdf>.
- Sarna, Nahum M. *Understanding Genesis*. New York: Schocken Books, 1995.
- Tsumura, David Toshio. *The Earth and the Waters in Genesis 1 and 2: A Linguistic Investigation*. Sheffield: JSOT Press, 1989. <http://public.ebookcentral.proquest.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=436979>.
- Tsumura, David Toshio, i David Toshio Tsumura. *Creation and destruction: a reappraisal of the Chaokampf theory in the Old Testament*. Winona Lake, Ind: Eisenbrauns, 2005.
- Van Wolde, Ellen. «Why the Verb אָרַב Does Not Mean ‘to Create’ in Genesis 1.1-2.4a». *Journal for the Study of the Old Testament* 34, вип. 1 (Вересень 2009): 3–23. <https://doi.org/10.1177/0309089209348155>.
- Walton, John H. *He Lost World of Genesis One: Ancient Cosmology and the Origins Debate ancient cosmology and the origins debate*. Downers Grove, Ill: IVP Academic, 2009.
- Walton, J. Harvey, Victor Harold Matthews, i Mark W Chavalas. *Библейский культурно-исторический комментарий: в двух частях. Часть 1. Ветхий Завет*, 2003.
- Wenham, Gordon J., David Allen Hubbard, Glenn W. Barker, Bruce Manning Metzger, i Gordon J. Wenham. *Genesis 1 – 15*. Word Biblical Commentary, [General ed.: David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 1. Waco, Tex: Word Books, Publ, 1987.
- Westermann, Claus. *Genesis 1-11: a continental commentary*. 1st Fortress Press ed. Minneapolis, Minn: Fortress Press, 1994.
- Westermann, Claus, i David E Green. *Genesis*. London: Continuum International Publishing Group Ltd., 2004.

BIBLIOGRAPHY

- Akimov V.V. «Vetkhii Zavet v kontekste literatur drevnego Bli zhnego Vostoka». Skrizhali, 2014.
- Aleksandr Militarëv. Voploshchennyi mif. Moskva: Natalis, 2003.
- Briüggeman, Uolter. Bytie. Translated by L. Kolker. Kollokvium. Tolkovanie. Cherkasy, 2013.
- . Vvedenie v Vetkhii Zavet. Translated by Svetlana Babkina. Bibleško-Bogoslovskii institut sv. apostola Andreia. Sovremennaia bibleistika. Moskva, 2003.
- Gamil'ton, Viktor. Spravochnik po Piatiknizhiu Moiseevu. Bytie, Iskhod, Levit, Chisla, Vtorozakonie. Springfield, Mo.: Life, 2003.

- Gravs, Robert, Rafael` Pataï, i L. I Volodarskaïa. Iudeïskie mifi: kniga Bytiïa. Moskva: BSG-Press, 2008.
- Dauma, İokhem. Dorogami VZ. Cherkasi: Kollokvium, 2010.
- Dzhon Dreïn. Putevoditel` po Vetkhomu Zavetu. Translated by Liubov` Summ. Moskva: Triada, 2003.
- İ.Veïnberg. Vvedenie v Tanakh. Ch. I. Prostranstvo i vremïa Tanakha. Ch. II. Pïatiknizhïe – cherez ispytaniïa k svershcheniïu. Moskva: Mosty kul`tury, 2002.
- Kramer, S. Istorïïa nachinaetsïa v Shchumere. Translated by F Mendel`son. Moskva, 1991.
- Lambdin T. O. Uchebnik drevneevreïskogo ïazyka. Moskva: RBO, 1998.
- Polonskiï, Pinkhas. Bibleïskaïa dinamika. Sovremennyï kommentariï k Pïatiknizhïïu. Izd. 1. Kiev: Centr iudaiki, 2014.
- Svetlova R. Kniga o sotvorenii Mira. Sankt-Peterburg: Pal`mira, 2008.
- Svoboda vo KHriste – hristianskiï proekt. «Ponimanie bibleïskih slov, predlozheniï i kontekstov». Data zvernenniï 28, Listopad 2017. <http://svobd.ru/component/content/article/359/4938-hk--.pdf>.
- Seleznev M.G., red. Klassicheskie btbleïskie kommentarii. Moskva: Olimp, 2010.
- Sorokin, Aleksandr. Vvedenie v Svïashchchennoe Pisanie VZ. Sankt-Peterburg: Institut bogosloviïa i filosofii, 2002.
- Tantlevskiï, I. R. Vvedenie v Pïatiknizhïe. Moskva: RGGU, 2000.
- Tantlevskiï, I.R. Istorïïa Izrailïa i Iudei do razrushcheniïa Pervogo Hrama. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiï universitet, 2007.
- Khuk, Samuel`. Mifologiïa Blizhnego Vostoka. Moskva: TSentrpoligraf, 2009.
- Shchifman, Il`ïa. Uchenie. Pïatiknizhïe Moiseevo. Respublika. Moskva, 1993. Automatic citation updates are disabled. To see the bibliography, click Refresh in the Zotero tab.